

Становлення вчення про предмет криміналістики

Мазуренко М.В., курсант 307 навчальної групи ННІ №1 НАВС

Науковий керівник: доцент кафедри криміналістики та судової медицини НАВС, к.ю.н. **Вакулик О.О.**

Криміналістика – це наука про закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, які слугують основою для розробки засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки і використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів.

Освоєння криміналістики, як і будь-якої іншої науки, насамперед починається із з'ясування її предмета – основоположної категорії, без знання якої, неможливо правильно зрозуміти, що саме досліджує та чи та наука, який її зміст та значення, яке місце вона займає серед багатьох інших наук. Відтак визначення предмета криміналістики, зокрема, в контексті історичного розвитку цього поняття, має не лише актуальне теоретико-правове значення, а й суспільно-практичну необхідність, оскільки є підґрунтям для успішного використання криміналістичних положень правниками з метою запобігання та протидії злочинності.

Питання про предмет криміналістики довгий час залишалося дискусійним. Вперше термін «предмет криміналістики» вжив знаменитий австрійський юрист, професор Чернівецького університету Ганс Гросс. У своєму «Посібнику для судових слідчих як системи криміналістики» (1898 року) вчений зробив спробу визначити предмет та місце криміналістики поміж інших наукових знань, зазначаючи: «Криміналістика, за своєю природою, починається лише там, де кримінальне право, також за своєю природою, припиняє свою дію: матеріальне кримінальне право має своїм предметом вивчення злочинного діяння і покарання, формальне кримінальне право (процес) містить у собі правила застосування матеріального кримінального права. Але яким сааме способом вчиняються злочини? Як досліджувати ці способи і розкривати їх, які були мотиви до проведення такого, які малися на увазі цілі, – про все це нам не говорять ні кримінальне право, ні процес. Це становить предмет криміналістики». Саме із вказаної праці розпочинається розвиток криміналістики як самостійної юридичної науки, а питання визначення її предмета набуває неабиякої актуальності.

Розуміння криміналістики як прикладної науки до кримінального процесу домінувало на початку її становлення. Зокрема, розвиваючи ідеї Г. Гросса, С. Трегубов у своїй праці «Основи кримінальної техніки. Науково-технічні прийоми розслідування злочинів» визначав кримінальну техніку (сааме так у цій книзі називалася криміналістика) «як прикладну, наукову дисципліну, тісно пов'язану з кримінально-процесуальним правом, і яка має своїм предметом вивчення найбільш доцільних способів та прийомів застосування методів природничих наук і технічних знань до дослідження злочинів і встановлення особи злочинця».

Г. Мансс, підтримуючи позицію С. Трегубова щодо прикладного характеру цієї науки, вказував на те, що криміналістика вивчає способи вчинення злочинів, професійні особливості та побут злочинців (зокрема, забобони, жаргон тощо) і прийоми розслідування злочинів, у тім числі ідентифікацію злочинців.

Наступну, розширену порівняно з попередніми дефініцію предмета криміналістики запропонував І. Якимов. Окрім технічного аспекту, вчений вперше звернув увагу на дослідження особи злочинця, зазначаючи, що криміналістика як наука має своїм предметом вивчення найдоцільніших способів та прийомів застосування методів природничих, медичних і технічних наук для розслідування злочинів і вивчення фізичної та моральної особистості злочинця, а її мета – допомога правосуддю у розкритті матеріальної істини в кримінальній справі.

Зазначений вище підхід у 40-х роках ХХ століття поглибив відомий процесуаліст М. Строгович, який взагалі розмежовував криміналістику та кримінальний процес. Зокрема, наукові прийоми виявлення та дослідження речових доказів і слідів злочинів, запозичені з природничих і технічних наук та пристосовані для використання під час розслідування злочинів, він зараховував до предмета криміналістики, а питання тактики і методики розслідування злочинів – до предмета науки кримінального процесу.

Беззаперечним кроком вперед у питанні визначення змісту предмета криміналістики стали у середині 50-х років ХХ століття праці радянських учених С. Мітрічева та вже згаданого вище А. Вінберга. Перший вважав, що криміналістика як спеціальна юридична дисципліна є наукою про

технічні засоби, тактичні прийоми та методи, що застосовуються для виконання передбачених кримінально-процесуальним законом дій судових та слідчих органів щодо виявлення і збирання, фіксації та дослідження доказів з метою розслідування злочинів. Другий розглядав її як науку про технічні і тактичні прийоми та засоби виявлення, збирання, фіксації та дослідження судових доказів, що застосовуються для розкриття злочинів, виявлення винних та пошуку способів запобігання злочинам.

Новий підхід до розуміння предмета криміналістики, який полягав у визначенні цієї науки крізь призму досліджуваних нею закономірностей, розробив Р. Белкін у співавторстві із Ю. Краснобаєвим. В опублікованій ними у 1967 році статті «Про предмет радянської криміналістики» науковці висловили таку ідею: «предмет радянської криміналістики становлять не методи, прийоми і засоби роботи з доказами, як вважалося, а закономірності виникнення, виявлення, дослідження, оцінки і використання доказів, на основі яких криміналістика розробляє ці методи, прийоми і засоби».

Нове визначення позитивно сприйняли не всі вчені. Основними його опонентами стали відомі радянські криміналісти О. Васильєв та В. Колмаков. Зокрема, О. Васильєв у 1969 році запропонував власне розуміння предмета криміналістики як науки про спеціальні прийоми і засоби, розроблені на основі природних і технічних наук та застосовувані у кримінально-процесуальній діяльності для організації планомірного розслідування злочинів, правильного використання пізнавальних прийомів, а також запобігання злочинам.

Коментарі зазначених вище та інших учених-криміналістів не залишилися поза увагою Р. Белкіна. Більшість із них він аргументовано заперечував у своїх працях, однак деякі з пропозицій він взяв до уваги. У своєму останньому варіанті він трактує криміналістику як науку про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочині його учасників, збирання, дослідження, оцінювання і використання доказів. На його думку, на пізнанні цих закономірностей ґрунтуються спеціальні засоби та методи судового дослідження і запобігання злочинам.

Це визначення не стало завершальним в історії розробки дефініції предмета криміналістики. Як зазначає професор О. Кириченко, до 90-х років минулого століття було запропоновано понад 150 варіантів розуміння цього поняття. Однак саме погляди Р. Белкіна щодо трактування предмета криміналістики лягли в основу більшості сучасних дефініцій зазначеної категорії. В умовах сучасного розвитку криміналістики визначення Р. Белкіна залишається найбільш вдалим та достатнім, що, однак, не виключає необхідність у продовженні досліджень вказаної теми з урахуванням новітніх змін у соціальній та правовій системах нашої держави.